

ՊԼՏՄԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՊՈՐՏՈՑԻ ԱՆԱՆՈՒՆ ՈՒՆՏԱՌՈՐԻՆ ՈՒՂԵԳՐՈՒԹԻՒՆԸ (333)

Զորքորդ գարունն առաջին քառորդին, Երուսաղէմի Պորտոցի անանուն ուխտաւորին Ուղեգրութեան քանի մը մասերը միայն յայտնի էին մեզ. ուրախութեամբ հանդիպեցանք անոր ամբողջութեան H. Leclercq և F. Cabrolի Dict. d'Archéologie Chrétienne et Liturgie ընտիր գործին Itineraire խորագրով յօդուածին մէջ:

Պորտոցի անանուն ուխտաւորին այս խիստ շահեկան Ուղեգրութեան ամբողջական մասը կը թարգմանենք Սիոնի մեր պատուարժան ընթերցողներուն համար, գիտնալով որ նոյն ուղեգրին քանի մը կարեւոր վերապահները չեն կորսնցներ քնաւ արժէքը Երուսաղէմի Ս. Տիգեանց մասին անոր թանկագին տեղագրական ծանօթագրութիւններուն:

«Պորտոցի մեր անանուն ուխտաւորը լուծութեամբ կը ճամբորդէ հարաւային Գաղղիա, Ալպանները, Իտալիա, Պանոն, Միսիա, Տակիա, Թրակիա, ժամանակ մը կանգ կ'առնէ գլխաւորելու համար թիւը հազարաւոր ճանապարհներուն՝ երբ կը մըտնէր ի Վ. Պոլիս, ուրկէ զացած է Պանոն, Բիւթանիա, Գաղատիա, Կապադովկիա, Կիլիկիա, Վերին Սիւրիա և կը հասնի ի Պէյրութ: Ան կ'իջնէ Փրիւիկէ և առանց մեկնութեան կը յիշատակէ Հելուսա (Ուան էլ Բիւլտէ), Պորփիրիոն (Ուան էն Նէպի Եռնուս), Սիգոն (Սայտա), Սարերթայի մէջ (Սարաֆանտ), կ'ողջունէ Եղիա մարգարէն ճոր ալիքին մօտ զհաց ուտելիք խնդրելու համար, կը շարունակէ իր ճանապարհը փոխձիւնի իջեան (Թու մզնաքար), Սարապոնի Օրնիտոպոլսէն, այժմ Ատլուս, Տիւրուս (Սուր), Ալիքանտրեչէնէն (Ուրպէդ Իսկիւնտրուսէն), Էգաէքքայէն (Էյ Ջիւպ), Պաղեստին (Ագես), Կալամոնէն, Սիւս-միւնոսէն (Կարմեզոսի ստորոտը, ըստ Եւսեբիոսի և Հերոնիմոսի), Կերգաէն (Ալիւդ?), Պաղեստինի Կեսարիա (Էլ Բէսարիէ)» ուր

տակաւին կը պահուի մկրտութեան աւաղանը Ս. Պետրոսի մկրտալին՝ Կիւրնիլիոս հարկարապետին որ նշանաւոր էր իր առաւանակեան ողորմութիւններով:

Երեք մզոն է Սիւնայի լեռը, ուր կը գրտնուի աղբիւր մը որուն ջուրը կանանց կը պարգեւէ զաւակներ: Այս տեղ, Ռիտաւորը յանկարծ կը բռնէ արեւելքի կողմը, կը ճամբորդէ դէպի Մաքսիմիանուպոլիս (Հերոնիմոսի Աքաթրիմոնը, այժմ Ռուս-մանէ) և կը հասնի Սթրատրա (Եգրայէլ, այժմ Ջերի): «Ապաք թագաւորը հոն բռնակեցաւ և Եղիան հոն մարգարէացաւ: Պատմական տուիքը ընտիր է, բայց ինչ որ կը հետեւի նուազ է, ուխտաւորը կ'աւելցնէ. «Հոս է այն կուռի դաշար ուր Դաւիթ սպաննեց Գողիաթը (Վրիպակ):»

Անկէ 12 մզոն է Սիւրիսուպոլիսը (Պէյսան), յետոյ անկէ իջնելով Նապլուս, Ասէր (Թէյասեր): Նոյնաձայնութիւնէն մօլորելով և աստուածաշնչեկան յիշատակները գէշ գործածելով ուխտաւորը Յորի հայրենիքը կը շփոթէ Թոր անուան տակ յարգուած միւսլիման կրօնաւորի մը գերեզմանին հետ: Մէկ անգամ մանկելով Սամարիոյ մայրաքաղաքը, աւելի սուրբ և աւելի ծանօթ երկիր մը, ուխտաւորը կ'երկարէ իր ծանօթութիւնները և կը բաշտապատկէ իր խորհրդածութիւնները: Դրամներէն գիտնեք թէ սանդուղ մը կ'առաջնորդէր Գարիկիմ լերան գագաթը, ուր շինուած էր Սամարական տաճարը: Կը տեղեկանանք թէ Դ. դարուն տակաւին հոն գոյութիւն ունէին երեք հարիւր ասորիճաններ:

«Հոն է Սիւքեմը լերան ստորոտը, Արեւելեան կողմը, հոն է Յովսէփին գերեզմանը ուր թողուեցաւ իրեն հողին մէջ գոր պարգեւեց անոր հայրը Յակոբ (հոն է միշտ պահպանուած): «Հազար քալ հեռի կը գտնուի Սիւքար (այժմ Աքքար) ուրկէ սամարացի կնիւ իշաւ իր ասփորը լեցնելու համար Յակոբի ջրհորէն, վկայ անոր խօսակցութիւնը մեր փրկչին Յիսուս Քրիստոսի հետ: Սօսիները որ հոն կը տեսնուին միայն նտապետին ժամանակակից չեն, այլ նաև անորմէ անկուածները:

«28 մզոնէն, ձախ ալն ճանապարհին որ Երուսաղէմ կը տանի, կը հանդիպինք Բէյթարի (Բիթիլի, այժմ Բէյտին), և հազար քալ աւելի հեռուն, հոն է այն տե-

զը ուր Յակոբ Միլզեգետք երթալու համար հանգչեցաւ նշենիի մը տակ, հոն տեսիլք մը ունեցաւ և կուլ մղեց հրեշտակին հետ։ Աւանդութիւնը և Ս. Գիրքը կը հաստատեն այս տեղեկութիւնները, բացի վերջինէն, որ կը վերաբերի ուրիշ ճամբորդութեան մը։ Յորդանանի անդիի կողմը կատարուած «Բեթելի մէջ, Յերոսոլիմ ընդունեց Աստուծոյ պատգամաւորը որ եկած էր դարձի բերելու զանիկա։ Ան հրաման ընդունած էր չճաշակել սեղանէն սուտ մարգարէին զոր թագաւորը իր մօտը կը պահէր, բայց մոլորուելով բռնաբարեց արգելքը, այսպէս վերագարձի ճանապարհին վրայ առիւծ մը անոր հանդիպեցաւ և սպաննուեցաւ»։

Դարձեալ տատնեակու մղուն և ահա կը գտնուինք Երուսաղէմի դռները և Ռախտաւորը հոն բան չնկարագրելու, և միշտ ունի հարեւանելի գիծեր։ Տաճարի չորիկայքի, Սելովամի աւազանին, Կայրափայլ տան, Դատաւորի ապարանքին, Գողգոթայի, Յովսափատի Հովտի և Զիթենեաց լեռան վերայ։

«Երուսաղէմի մէջ կային, կ'ըսէ, Տաճարին կողմը երկու մեծ աւազաններ, մին աջ կողմը, միւսը ձախ, երկուքն ալ Սողոմոնի գործը։ Բաղաքին ներքո ուրիշ երկու հատ ևս կային, երկուորեակ քոյրեր (հաւասար հեռաւոր), զարդարուած հինգ սրահներով։ Անոնք կը կոչուէին Բեթսայիդա (= Բեթ-հեպա)։ Հոն է որ հիւանդները, իրենց տկարութեամբ ծերացած բժշկութիւն կը զբաղէին։ Այս աւազաններուն ջուրը շարժուն է և կարմիր գոյնով։ Հոն կը տեսնուի խուց մը ուր Սողոմոն փորձի համար դրած է դեղերը։ Հոն ցոյց կը տրուի նաև անիւներ այն բարձր աշտարակին որուն վրայ ելած է Տէբը։ Տէբը տուաւ պատասխան փորձիլին որ աշտարակաւորէր վար նետել ինքզինք և թէ Աստուծոյ որդին էր. «Ոչ փորձեսցես զՏէր Աստուծոյ քո, զնա պահանջ է ան կիւն-վէմը որուն համար ըսուած է «զվէմն զոր անարգեցին շինողք, նա եղեւ զլուխ անկեան» (տե՛ս Մատթ. ԻԱ. 42. Մարկ. ԺԲ. 10)։

Աշտարակին ստորոտը որուն վրայ խօսեցայ կային բազմաթիւ սենեակներ որոնք կը կազմէին Սողոմոնի պալատը։ Հոն կը նշմարուէր ի մէջ այլոց այն սրահը ուր ան

խմբագրեց իր իմաստութեան զիրքը. ան ծածկուած է մէկ քարով միայն։ Մօտը փորուած են ստորերկրեայ մեծ ջրամբարներ և ծանր աշխատանքով աւազաններ։ Նոյն իսկ այն շէնքին մէջ ուր կար Սողոմոնի Տաճարը, այժմ կ'ըսուէր Թէ Զաքարիայի արիւնը թափուեցաւ սեղանին առջեւ զրուած մարմարին վրայ։ Սպաննող վիշուորներու կոշիկներուն դամբը հոն թողուցած են իրենց հեռքերը, իբր մօտ վրայ։ «Ահա Ատրիանոսի երկու արձանները քարակոյտի մը մօտ ուր Հրեաները ամէն տարի կուգան եւ հոն կը հանդիպին։ Անոնք կ'ընկերանան իրենց արցունքի և հեկեկանքի արարողութեանց և կը մեկնին պատուելով իրենց հանգրծները ի նշան սգոյ։ Ոչ հեռի անկէ, տակաւին ցոյց կը տրուի Յուզայի թագաւորին՝ Նշեկիայի տունը։

Ռախտաւորը, խիստ դիւրահաւան, արձագանգը եղած է կարծիքներու որ իր առջեւ զրուցուած են։

«Երուսաղէմէն դուրս ելնելով ձախին Սիոն երթալու համար, հովտին ստորոտը, պարսպի մօտ, կը գտնուին Սելովամի աւազանը իր չորս սրահներով, եւ մեծ աւազանը որ կը երկարի մինչեւ դուրսը։ Աղբիւրը կը վաղէ վեց օր եւ վեց գիշեր։ Բայց եօթներորդ օրը, որ Շաբաթ օրն է, ընաւ չվազեր, ո՛չ ցերեկ և ո՛չ գիշերոյ։ Այս հատուածը մեզ կը հաստատէ, Ուիելի հարաւային ծայրը, Սելովամի վաւերական աւազանը, 333ին արգէն սրահներով շրջապատուած, աւելի ուշ, պատուուած ներկայիս գտնուած եկեղեցիով մը։ Մեծ աւազանը գոյութիւն ունի, բայց աղբիւսքները անկէ կը հեռացնեն։

Անմիջապէս կ'ենենք Սիոն։ Հոն հասնելէ առաջ, գաղտնիքով վրայ կը հանդիպինք «Մեծ քահանայապետ Կայրափայլ տան։ Հոն կը պահուի տակաւին այն սիւնը որուն Բրիտանոս կապուած է ձաղկանքի համար»։

Ով որ ուզէ ուշագրութեամբ կարդալ Երուսաղէմի ուղեգրութեանց աւելի հին պատմութիւնները իսկոյն պիտի տարուի նոյնացնելու Կայրափայլ տունը վերնատան եկեղեցիին կողմը, Ս. Պետրոսի եկեղեցիին հետ։ Հատուածը զոր կը թղթատենք կը թոյլատրէ և նոյն իսկ կը պահանջէ այս դիրքը, վասն զի ան կը շարունակէ այս խօսքերով։

«Սիրոնի պարիսպներու ներքին կողմը, կը տեսնուի այն տեղը որ հրեքն զբաւած էր Դաւթի Պալատը: Եօթն սինակոնիներէն, որոնք հոն կը գտնուէին, մէկը միայն մնացած է, բոլոր միւսներուն տեղը մշաւուած ու վարուցան եղած է, ինչպէս դու չակած էր Եսայի:»

«Ամէն անգամ որ Սիրոնի պարիսպներէն դուրս կ'եննինք՝ երբ կը քալենք դէպի Նապուսի դուռը, ձախ աշին կը տեսնուին հովտին ստորոտը, պարիսպի մասեր, Պիլատոսի պալատին կամ տան մնացորդները: Հոն է որ Տէրը լսուեցաւ իր չարչարանքներէն առաջ: Զախին կը բարձրանայ Գողգոթայի լեռը ուր Տէրը խաչուեցաւ: Քարենկէց մը հեռու կը գտնուի այն տեղը ուր իր մարմինը թաղուեցաւ երրորդ օրը յարուսթիւն անեկու համար: Նոյն իսկ հոն, ի նորոյ Կոստանդիանոս կայսր շինել տուաւ ոքանչելի գեղեցկութեամբ մայր եկեղեցի մը, զարդարուած ջրհորներով և անոր հետեւը շինել տուաւ մկրտութեան աւազան մը:»

«Արեւելեան դռնէն՝ Երուսաղէմէն դուրս կ'եննինք Զիթենեաց լեռը կը հասնինք Յովնափատի հովտի մէջէն, ձախ կողմը այգիներ տնկուած են և հոն կը գտնուի այն ժայռը ուր Յուդա Ռակարիովտացի մատնեց Քրիստոսը, ալ կողմը, տակաւին կը ծաղկի արմաւիշին, որուն ճիւղերէն աղաքները կը կարէին Քրիստոսի ոտքերուն տակ դռնելու գանոնք: Ատկէ ոչ հեռու, քարենկէց մը, կը բարձրանան երկուս մեծ յիշատակարաններ, մին է գերեզմանը Եսայի մարգարէին, ճշմարիտ մենաքար մը (monolithe), միւսը Հրէից թագաւոր Եզեկիայի գերեզմանը: Ահաւասիկ Առաքելոց ժայռը որ պատուաւորիկ եղած է քնոյ ժամանակ անոնց հոն մնայովք. ահաւասիկ Սքիսոդոմի և Ջաքարեայի գերեզմանները որոնք փոխուած են իւր տեղ հրեքերու:»

«Այստեղէն կ'սկսի Զիթենեաց լեռան վերիքը, ուր մեր Տէրը հրապանգեց իր աշակերտները իր չարչարանքէն առաջ: Կոստանդիանոսի հրամանաւ հոն շինուեցաւ հոյակապ եկեղեցի մը, «Հաւատոյ հանգանակին» (credo) այրին վրայ:»

Ուխտաւորը յետոյ կը գործէ սխալ մը, կը շփոթէ Համբարձուած և Այլալերպուծ թիւնը, երբ կը խօսի ապի փոքր քլուրի

մասին ուր Տէրը բարձրացաւ աղօթելու համար Պետրոսին և Յովհաննէսին հետ ուր ան ընդունեց Մովսէսի և Նդալայի այցելութիւնը: Բայց Արեւելեան կողմը հազար հինգ հարիւր քայլ, կը տեսնուի «Քեթանիա աւաւնը և այն տեղը ուր թաղուեցաւ Ղազարոս, որ յետոյ փրկչին կողմէն յարուսթիւն առաւ:»

Ուղեգրութիւնը Երուսաղէմի վրայ ուրիշ տեղեկութիւն չտար, բայց Ուխտաւորը կ'երթայ մինչև Յորդանան և մինչև Քերբոն:»

«Երուսաղէմէն մինչև Երիքով, 18 մղոն: «Եւսէն իշնելով, դէպի ալ, յիշատակարանի մը ետեւը, ցոյց կը տրուի այն ժանտաթղեկին որուն վրայ ելաւ Զաքէոս տեսնելու համար Քրիստոսը: Քաղաքէն հազար հինգ հարիւր քայլ հեռու, կը գտնուի եղիւսէ մարգարէին աղբիւրը:»

«Իրմէ առաջ, երբ կին մը այս ջուրէն կը խմէր, գաւակ չէր ունենար: Հողէ աւանին մէջ, այժմ մօտ պահուած, Նդիւս աղ դրաւ, յետոյ եկաւ աղբիւրին զուխը, և ոտքի վրայ կեցած աղաղակեց. «Տէրը վըկայ, սրբուեցաւ այս ջուրը, այն կինը որ պիտի խմէ այս ջուրէն, այլ ևս ամուլ պիտի ըլլայ»: «Աղբիւրին առ ընթեր կը տեսնուի Ռաֆայի տունը, պոռնիկը որ ընդունեց լրտեսները, պահեց գանոնք, և մինաւ կը աղատեցաւ քաղաքին կործանման ժամանակ Հոս էր վերջապէս որ շինուած է Երիքով քաղաքը, որուն շուրջ Իսրայէլի որդիները շրջաւ ըրին ուխտի տապանակով: մինչև որ իր պարիսպները ինկան: Քաղաքէն ո'ւ է բան չէ մնացած, բայց միայն այն տեղը ուր Ուխտի տապանակը դրուած էր, և այն տաներկու քարերը զոր Իսրայէլի որդիները տարին Յորդանանէն: Հոն Յեսու, որդի Նաւաի, թշվառեց Իսրայէլի որդիները: Յետուի ժամանակուան Երիքովը խիստ լաւ շինուած էր այս գեղեցիկ աղբիւրին շուրջը, որուն ջուրը առատ էր՝ և տեղը բաւական ժողովրդեան բնակութեան համար: Գալով Քաղաքի պահուած թանկագրութեան, որուն ակնարկութիւն եղած է հատուածին վերջը, աշխարհաղբիւրներ արտօնուած կը կարծուին դեռ զայն թիւ ձիւտաւուի մօտ, Երիքովէն երկու մղոն հեռու:»

«Երիքովէն Մեհեալ ծովը ինն մղոն է: Անոր ջուրը խիստ գաւառ է. ան ո'չ ձուլու ու-

հի և ո՛չ նուակ: Հոն լողալու համար կա-
րելի է՝ հաւասարակշռութիւնը պահել: Ան-
կէ մարդանանի ա՛յն տեղը ուր Տէրը Յով-
հաննէսէն մկրտուեցաւ, հինգ մղոն է: Գե-
տին մէջտեղը կը տեսնուի լեռնակ մը՝ ուր-
կէ Նզլիս ամբարտէն երկինք վերացաւ: Քա-
րար է՝ հէհուտիկ հումը և փոքրիկ կղզեակ-
կը որ անոր մօտը են խիստ լաւ կը համա-
պատասխանեն առաջին՝ ուխտաւորներու
տուիքներուն, և ասոնք հոտի են հակասե-
լու իրենց խօսքերուն տաղակալի սեղմու-
թեան մէջ:

«Նրուսաղէմէն Բեթղհէմ. վեց մղոն
է: Ծանապարհին վրայ, աջին կայ հոյա-
կապ շինուածք մը որուն մէջ թաղուած է
Հոաքելը, Յակոբ նահապետի կինը. երկու
մղոն աւելի հեռու, ձախին կը տարածուի
Բեթղհէմը ուր ծնաւ մեր Տէրն Յիսուս-
Քրիստոս. Կոստանդիանոս կայսրը շինեց
հոն մայր եկեղեցի մը: Անոր մօտ յիշատա-
կարանի մը մէջ կը հանգչին Նզելիէլ: Ա-
սափ, Յոր, Յեսսէ, Դաւիթ, Սողոմոն, ու-
րոնք անուններ երբայական գրով արձա-
նագրուած են պատերուն վրայ սանդուղի
մը որ կը տանի մեռելոց բուն տապանը: Այս
վեց անձերը երբեք թաղուած էին մի-
եւնոյն շիրիմին մէջ, ուխտաւոր տեսած է
զբեր, և հաւանաբար չէ կրցած գտնոնք
կարգալ:

«Բեթղհէմէն Պէյթասոր (Պուրճ Սուր)
14 մղոն է: Հոն է որ, տարբերին մօտ,
Փրիլպպոս մկրտեց Ներքինինը:

«Անկէ Թերեպոնտ, 8 մղոն է: Արբանա-
հոն հաստացեց իր վրանը, հոն փորեց ջր-
հոր մը ծառի տակ, հոն խօսակցութիւն
ունեցաւ հրէշտակներուն հետ որ մասնա-
կից եղան իր սեղանին: Կոստանդիանոս
կայսեր հրամանաւ հոն շինուեցաւ զեղեցիկ
մայր եկեղեցի մը:

«Թերեպոնտէն Քեբրոն, 2 մղոն է,
հոն կը տեսնուի գերեզմանական յիշատա-
կարան, քառակուսի ձևով, շինուած գե-
ղեցիկ քարերով, հոն թաղուած են Աբրա-
րամ, Իսահակ, Սաաւ, Թերեպա և Լիառ:
Այժմ հոն կայ մզկիթ մը ուր քրիստոնե-
սները չեն կրնար մտնել:

«Անկէ ուխտաւորը կը հասնի Արեմուտք,
իւր ծանապարհին վրայ ցոյց կուտայ իրայն
չորս նոր իջեաններ. Նիկապոլիս (Ամուս),
Լիւզպա, Անտիարտիլ (Թաւ էլ Այն) և Պիթ-
թար, ի Պաղեստին: Յետոյ կ'երթայ ի Մա-
կիտոնիա, Իտալիա և կը մնայ Միլանի մէջ:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՂԱՒԵՆՈՒՆԻ

ԽԱՉՏՈՒՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՀԱՆԷՊՅԻ

(ՄԻՍՐԱՆ Ս. ՅԱՎՈՔԵԱՆՆ ՌԻԽՏԻՆ)

ԺՁ. Գարու առաջին կիսուն մէջ Հա-
ւէպի տգգային եւ եկեղեցական կեանքի
գլխաւոր դէմքն ու գործիչը կը հանդիսա-
նայ Խաչատուր Արքեպիսկոպոս Հաւէպի,
որիկ Մահաբոյի մուշտակագործ Աստուա-
ծատուրի և Շնոֆորի Մննդեան թուականը
անյայտ է. կ'ինթագրենք 1470ի մօտ թը-
ւական մը: Փոքր տարիքին Նրուսաղէմ
գացած, հաւանաբար իր ծնողքին հետ, և
աշակերտած Ս. Յակոբայ ա՛յն տանի Դա-
ստան և միաբանակցած անոր:

Առաջին իսկ ակնարկով կարելի է ըսել
որ Խաչատուր, իւր ուշիմ և խոստմնալից
պատանի, գրուեց ուղարկութիւնը Յովհան-
նէս Թլկուրանցի կաթողիկոսին, որ ընդ-
հանրապէս Հաւէպ կը նստէր և այստեղէն
ալ կը կառավարէր Նրուսաղէմի գործերը:
Կրնանք ենթադրել որ Խաչատուր, Յով-
հաննէս կաթողիկոսի փափաքովն էր որ Ն-
րուսաղէմ մեկնեցաւ, ու հոն շուտով ստա-
ցաւ քահանայական կարգ, ցոյց տալով
խոստմնալից գործունէութեան մը ապագան:
Խաչատուր Հաւէպի մէջ իր ունեցած հմտութիւնը
շուտով օգնեց իրեն Նրուսաղէմի մէջ գրա-
ւելու յարաբերական պաշտօններ, որոնց
վերջին ժամանակներու մէջ քաղցաման ա-
նունը կը տրուի: Յայտնի չէ թէ որմէ՞ ձեռ-
նադրուեցաւ արեղայ, բայց առանց վա-
րանման կարելի է ըսել որ եպիսկոպոս ձեռ-
նադրուեցաւ Թլկուրանցի կաթողիկոսին,
հաւանաբար Հաւէպի մէջ, իւր տիտղոսա-
ւոր Առաջնորդն ու Արքեպիսկոպոսը Բե-
րիտ թեմին. պաշտօն մը՝ զոր վարեց եր-
կար տարիներ, թէև ընդմիջաբար, ըլլալով
միևնոյն ժամանակ վերադասուէն ու միւ-
րեկիւլին Նրուսաղէմի Պատրիարքութեան
և այդ գծաւորին պաշտօններուն վրայ ցոյց
տալով արդիւնաւոր գործունէութեան մը
ապացոյցը: Գործնական միտքի տէր հոգե-
ւորական, ժամանակի պայմանները իրովին
ստուգանալով, Նրուսաղէմի Ս. Տեղեաց
իրաւունքներուն խորապէս տեղեակ, ազ-